

Piesardzības pasākumu nozīme, piemērojot civiltiesisko atbildību par deliktu

Atslēgvārdi: *civiltiesiskā atbildība, vaina, stingrā atbildība, piesardzības pasākumi*

1. Pēc vispārējā principa civiltiesiskā atbildība tiek piemērota par vainojamu rīcību (vainu), kas definējama kā personas faktiski veiktās rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam neuzmanības vai nolūka veidā. Neuzmanības pamatkritērijs ir krietna un rūpīga saimnieka jeb saprātīgas personas tests. Ar šīs atklātā juridiskā jēdziena (ģenerālklauzulas) palīdzību tiek noteikts prasītās rūpības standarts, kas pēc tam tiek salīdzināts ar personas faktiski veikto rīcību. Prasītās rūpības standarta noteikšanā nozīmīgu lomu ieņem arī kaitējuma novēršamības jeb nepieciešamo piesardzības pasākumu kritērijs.
2. Nepieciešamo piesardzības pasākumu kritērijs bija pazīstams jau romiešu tiesībās. Bonus pater familia tests tika izteikts šādi: 1) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izvairītos no šāda notikuma; 3) vai potenciālais tiesību aizskārējs veica šādas darbības. Šis tests principā ir saglabājies arī mūsdienu Eiropas privāttiesību sistēmās, kur neuzmanības izvērtējums idejiski reducējas uz kaitējuma iestāšanās riska, no vienas puses, un ievērojamās rūpības (nepieciešamo piesardzības pasākumu), no otras puses, savstarpēju balansēšanu.
3. Tādējādi, veicot saprātīgas personas testa analīzi, katrā konkrētajā situācijā faktiski tiek meklēts līdzsvars starp risku un rūpību. Proti, jo lielāks un nopietnāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība (nopietnāki piesardzības pasākumi) personai jāievēro savā uzvedībā. Kā norādīts iepriekš, šie līmeņi jeb neuzmanības kritēriji tiek izvērtēti pēc balansēšanas (līdzsvarošanas) metodes, ievērojot, ka brīvības un tiesības nevar tikt vienlaikus pilnībā nodrošinātas – pilna brīvība padarītu sabiedrību par ekstremāli bīstamu, savukārt pilna tiesību aizsardzība sabiedrību paralizētu.
4. Piesardzības pasākumi nav bezmaksas – tie prasa laiku, pūles un finanšu līdzekļus. Nereti veicamie piesardzības pasākumi ir noteikti rakstītajās tiesību normās, kur likumdevējs jau ir izsvēris, tostarp šos ekonomiskos apsvērumus, proti, vai uz personu uzliekamais finansiālais slogs, lai nodrošinātu attiecīgo piesardzības pasākumu ieviešanu dzīvē, ir adekvāts un samērīgs iepretim tam kaitējuma iestāšanās riskam, kuru attiecīgajam piesardzības pasākumam būtu jāmazina vai arī jāizslēdz pilnībā. Tādos gadījumos atbildības noteikšana parasti problēmas nesagādā, jo tad ir salīdzinoši vienkārši identificēt to, vai iespējama tiesību aizskārējs ir veicis visus nepieciešamos piesardzības pasākumus. Tomēr citāda situācija rodas gadījumos, kad šie veicamie piesardzības pasākumi piemērojamās tiesību normās nav noteikti, vai arī tie ir noteikti abstraktā veidā. Tad nav acīmredzami, kādi piesardzības pasākumi (to apjoms) personai bija jāveic, lai kaitējums nerastos (vai arī lai tiktu saprātīgi mazināts tā iestāšanās risks). Tādos gadījumos piemērojams minētais saprātīgas personas tests, kas analizējams atsevišķi katrā konkrētajā gadījumā, ievērojot visus relevantos faktiskos apstākļus.
5. Piesardzības pasākumi var tikt iedalīti nepārtrauktajos un vienreizējos. Vienreizējie pasākumi tipiski tiek atsvērti ar kaitējuma iestāšanās risku. Proti, ja piesardzības pasākums bija vienreizēja rakstura, t.i., tāds, kuru pietiek ieviest tikai vienreiz, lai novērstu vai mazinātu iespējamo kaitējumu un bīstamību, tad tā neieviešana parasti noved pie neuzmanības konstatēšanas. Tomēr bieži vien piesardzības pasākumiem ir ilgstošs, nepārtraukts raksturs (piemēram, izpētes, uzturēšanas un uzraudzības aktivitātēm). Tipiski šādi pasākumi izdevumu ziņā ir krietni apgrūtinošāki, salīdzinot ar vienreizējiem pasākumiem. Secīgi šādi pasākumi krietni vienkāršāk atsvērs kaitējuma iestāšanās risku.

6. Juridiskā un ekonomiskā pieeja pieminētajā līdzsvarošanas procesā fokusējas uz piesardzības pasākumu radītajiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Novērst visus negadījumus par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Daudzos gadījumos ir finansiāli pārlieku dārgi vai pat neiespējami pilnībā izslēgt risku. Galvenokārt tas izpaužas tad, kad riska izslēgšana padarītu pašas aktivitātes veikšanu par neiespējamu. Tad ir pietiekami šādu risku mazināt. Attiecīgi efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma.
7. Šajā ziņā reizēm tiesas uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas ir kļuvis drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu (t.i., ka kaitējums neradīsies vispār, izslēgt kaitējuma risku pilnībā). Minētajos gadījumos, kā atzīmēts tiesību literatūrā, var apgalvot, ka veiktajiem piesardzības pasākumiem ir visai maza juridiska nozīme, un ka patiesībā “stingrā atbildība ir nomaskējusi sevi neuzmanības (vainas) drēbēs”. Šāda stingrā atbildība, kur netiek ņemti vērā personas veiktie piesardzības pasākumi, Latvijas tiesu praksē tiek piemērota arī t.s. “dzīvokļu nopludināšanas lietās”. Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu – kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.